

podrobnejši študiji. Avtor se je odločil tudi za označitev posredovanj cerkvenih institucij, tako iz Ljubljane (in Krka) kot poizvedovanj iz Rima.

Posebno vrednost daje zbirki tudi že omenjeni poimenski in z osnovnimi osebnimi podatki ter dnem smrti opremljen seznam žrtev z območja Ljubljanske pokrajine v italijanskih koncentracijskih taboriščih. Z vztrajnim in metodičnim prizadevanjem je Tone Ferenc uspel zbrati oziroma vsaj preveriti 2453 imen žrtev, ki so umrle v 9 koncentracijskih taboriščih v tedanji Italiji. Seznamov in kartotek s podobno vsebino že obstaja nekaj tako v arhivskem gradivu, kot literaturi, vendar je Ferencov seznam po zajetih umrlih gotovo najpopolnejši, predvsem pa najbolj zanesljiv. Z njim je še enkrat zagotovljeno, da je prvi povojni podatek o 4650 umrlih zgolj v taborišču na Rabu res le propagandna ocena. Vendar tudi žrtve za polovico te številke dovolj zgovorno kažejo na pogoje življenja v taboriščih; ko jih primerjamo s podatki o številu interniranih, ugotovimo, da je bila smrtnost več kot 10%. Med njimi jih je bilo kar 1435 (58,5%) žrtev, ki so umrle na Rabu, še 100 ali celo 200 pa jih lahko dodamo od umrlih v preostalih taboriščih, saj so umrli nekaj dni do nekaj tednov po nujni premestitvi iz Kamporja.

Knjiga je vzorno opremljena s kazali; tako dokumentov, osebnih imen in kratic. Še pomembneje je, da sta avtor in izdajatelj zbirki olajšala pot med tuje zgodovinarje, ki ne znajo slovensko, s pripravo italijanske in angleške verzije (prevod naslovnice, uvoda in spremne študije) knjige. Dosežen je bil velik učinek z majhnimi sredstvi, učinek, ki si ga tako kakovostno in pomembno delo gotovo zasluži.

Damijan Guštin

Vida Deželak Barič: Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem 1942-1944. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2001, (Viri 16). 179 strani, ilustr.

Komentirana objava arhivskega vira je nedvomno tista zvrst v zgodovinoisju, ki bralcem najbolj neposredno približa takratno dogajanje. Tako je tudi z objavo gradiva o pokrajinskih konferencah Komunistične partije Slovenije na Primorskem, ki ga je s številnimi izčrpnimi opombami za tisk pripravila dr. Vida Deželak Barič, raziskovalka na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ob opombah je avtorica objavila tudi uvodno študijo z naslovom Komunistična partija Slovenije na Primorskem in mesto pokrajinskih konferenc v njej (str. 5-14). Avtorica je nedvomno naša najboljša poznavalka delovanja Komunistične partije Slovenije med drugo svetovno vojno, torej v času, ko je le-ta iz maloštevilne ilegalne stranke prerasla v voditeljico odpora in ob zmagovitem koncu vojne v Sloveniji in Jugoslaviji prevzela popolno oblast. V uvodu Deželakova prikaže razvoj KP na Primorskem in usmeritve vodstva slovenske partije, ki so dale vsebinsko osnovo za pripravo prve pokrajinske partijske konference decembra 1942 (dejansko druge, saj je bila, kot pojasnjuje avtorica, prva konferenca sklicana

že aprila isto leto). V nadaljevanju poda kratek vsebinski pregled konferenc, v katerem morda pogrešamo bolj problemski pristop k tematiki, ki jo obravnava.

Ves vojni čas je vodstvo slovenske komunistične partije Primorski namenjala veliko pozornost, saj se je zavedalo pomena organiziranja odpora na območju, katerega priključitev k matici je bilo treba šele doseči. Ob tem je imela KPS na Primorskem, kot pravi v uvodu avtorica, značilnosti, ki so bile skupne KPS in KPJ, a obenem tudi mnoge pokrajinske posebnosti, ki so bile deloma tudi posledice dotedanje vključenosti tamkajšnjih slovenskih komunistov v KP Italije. Vse večji pomen KPS na Primorskem nam potrjuje tudi porast njenega članstva. Če je bilo avgusta 1942 le 53 članov na terenu ter 11 članov in 8 kandidatov v vojski, je bilo sredi leta 1943 v terenskih organizacijah 350 članov in 100 kandidatov, spomladi 1944 pa na terenu 2000 članov, 500 kandidatov in 4200 članov Skoja, v IX. korpusu pa 1200 članov, 300 kandidatov in 1300 članov Skoja.

Primorska, če jo razumemo v njenem najširšem obsegu kot območje med rapalsko mejo na vzhodu in slovensko etnično mejo na zahodu, ni enovito območje. Če je bila na Tržaškem, Goriškem in v Posočju narodna zavest močnejša kot marsikje v "matici", se je le-ta v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini komaj prebujala. Na Goriškem je prevladovala katoliška oz. krščansko socialna struja, na Tržaškem pa liberalna. Upoštevati moramo tudi dejstvo, da je v letih po priključitvi k Italiji veliko Primorcev emigriralo, med njimi tudi večina izobražencev, kar je ob fašističnem raznarodovanju nedvomno pustilo globoke sledi. Marsikje, zlasti v mestih, so ob Slovencih živeli tudi Italijani, tako avtohtoni kot priseljeni v času po priključitvi k Italiji. Vse to pa je pogojevalo razvoj osvobodilnega gibanja.

Velika večina Primorskih Slovencev (morda z izjemo Benečanov) je osvoboditev razumela ne le kot izgon okupatorja (po septembru 1943 Nemcev), ampak zlasti kot izgon Italije in priključitev k "matici". Šele nato so si postavili vprašanje, kakšna bo ta "matica" in kaj jim bo poleg narodnostne osvoboditve prinesla. Zato je bilo, kot je novembra 1944 na posvetovanju primorskega partijskega aktiva ugotavljal dr. Joža Vilfan, "primorsko ljudstvo resnično privrženo Osvobodilni fronti". Vilfan nadaljuje: "Treba je ponovno poudariti, da je naš boj narodnoosvobodilen in da je osnovno narodno čustvo motor onega, na kar apeliramo v masah." Komunistična partija se je morala "nasloniti na to narodno čustvo", ga "negovati, utrjevati in razvijati". Treba je bilo utrjevati narodni ponos in poudarjati dejstvo, da smo "postali iz naroda hlapcev narod junakov". Ker je bila narodna osvoboditev na Primorskem ključna, je osvobodilno gibanje, kot ugotavlja Vilfan, "zajelo marsikoga, ki bi, če bi vzeli samo to ljudsko, demokratično vsebino, nikdar ne šel z nami. Pritegnilo jih je k našemu gibanju ravno narodno čustvo in marsikdo ni hotel iti proti nam, čeprav se z nami ne strinja." V tem pa je vodstvo Partije videlo nevarnost, da bi se gibanje razvodenelo, zato je morala "Partija trajno, vedno znova osvajati vodstvo", kajti nujna je bila tudi "demokratična vsebina", saj je bila "dokončna in zajamčena svoboda slovenskega naroda mogoča samo v preobrazbi sveta. /.../ Borimo se za pravo narodno svobodo", pravi Vilfan. "Ta pa je nemogoča brez demokracije in moramo vedno znati razložiti, kako je svoboda naroda na to demokracijo vezana." (str. 140-141)

Pokrajinske partijske konference, katerih gradivo prinaša 16. zvezek zbirke Viri, so bile sklicane v različnih obdobjih osvobodilnega boja. Prva je bila decembra 1942, torej v času, ko Primorska formalno še ni bila okupirana. Drugi

dve, aprila in julija 1944, sta bili v času priprav na snovanje širšega zavezništva, tako na Primorskem, kjer pride do dogovorov najprej z italijansko partijo in nato z italijanskimi odbori narodne osvoboditve, kakor tudi širše. Posvetovanje primorskega partijskega aktiva novembra 1944 pa je bilo v času, ko je vojna prehajala v zaključno fazo in ko so se že jasneje kazali obrisi bodoče blokovske delitve sveta in ko so se glavna vprašanja, kot je bilo vprašanje meje in bodoče ureditve Jugoslavije, vse ostreje postavljala. Ob branju teh dokumentov se moramo obenem zavedati, da so bile partijske konference namenjene izključno članom partije, zato je bilo marsikatero vprašanje, med njimi n.pr. vprašanje revolucije, glede katerega se je v okviru OF taktiziralo, tu postavljeno jasno in odkrito.

Kljub temu, da so bile konference sklicane v različnih "etapah boja", so bila temeljna vprašanja, ki so jih obravnavali, večinoma ista. Eno najpomembnejših je bilo vprašanje odnosa med socialistično revolucijo in osvobodilnim bojem. "Že smo center revolucionarne Evrope", je na drugi konferenci aprila 1944 poudarila Lidija Šentjunc. (str. 37) Poudarjali so dvojni značaj osvobodilnega boja, saj je bil to, kot pravi Aleš Bebler na isti konferenci, boj za narodno osvoboditev in za "zmago proletariata", za uresničitev maksimalnega programa Partije. Ta boj je zato imel "poteze narodno osvobodilne revolucije in buržoazno demokratične revolucije". (34) Paradoks te preobrazbe je bil, da v njem vodilne vloge ni imel proletarijat, saj je bilo "proletarsko jedro v naših brigadah silno slabo". (str. 34) Zato je bila ena pomembnejših nalog komunistov, da v skladu s teorijo marksizma proletarijat to vlogo prevzame. Poudarjali so razliko med vrnitvijo na strankarski sistem in pravo demokracijo, razliko med staro in novo Jugoslavijo, saj so ljudje hoteli vedeti, "kakšna bo ta svoboda". (str. 123) Novembra 1944 je Miha Marinko že poudarjal, da je tudi primorskemu siromašnemu delovnemu človeku treba pokazati pridobitve nove Jugoslavije, obenem pa tudi pridobitnemu sloju dokazati, da bodo v taki Jugoslaviji manj zatirani kot "pod imperializmom, ki bi ga oni doživeli, če ne bi prišlo do priključitve Primorske k Jugoslaviji". (str. 105)

Drugo pomembno vprašanje je bil odnos med komunistično partijo, OF in ljudsko oblastjo ter z njo povezanimi volitvami v NOO. V resoluciji prve konference decembra 1942 so poudarjali, da je treba "zgraditi močno, široko in do kraja bojevito gibanje OF, ki bo v njem utelešen ves srd našega naroda proti fašizmu". (str. 18) Ob tem je oborožen odpor na Primorskem imel tudi velik mednarodni pomen, saj je pomenil, da "se je protifašistična vojna zanesla tudi v notranjost ene izmed vodilnih fašističnih držav - fašistične Italije". (str. 18) Po zlomu Italije in množični vstaji primorskega ljudstva so pomladi in poleti 1944, torej v času iskanja zavezništev, v ospredje postavljali pomen širine. V OF naj bi pritegnili "nekomunistične toda narodu zveste elemente ob istočasni skrajni budnosti pred prikritimi belo-plavogardističnimi elementi" in vključili večje število žensk. (str. 31) Za Partijo je bilo eno ključnih pridobitev osvobodilnega boja dejstvo, da je bila OF (za razliko od italijanskega narodnoosvobodilnega odbora) vseljensko gibanje, v katerem ni bilo nobenih "elementov koalicije".

Partijske organizacije so morale postati "motor splošnega narodnoosvobodilnega gibanja". (str. 72) Člani partije so vodili kampanjo za volitve v krajevne NOO in okrajne skupščine, kampanjo za SNOS, katerega sklepi so ustvarili formalne pogoje za slovensko vlado, pojasnjevali vprašanje federacije, pomen federativnih pravic slovenskega naroda, pomen slovenske državnosti v okviru nove Jugoslavije,

vojske ki je postajala "regularna armada nove demokratične federativne Jugoslavije". (str. 70) Ob tem je, kot je dejal Franc Kimovec, "naša Partija postajala državna Partija, ko se pred nas postavljajo naloge, da moramo postati res strokovnjaki dela, to se pravi cement, ki združuje in utrjuje pozicije nove Titove Jugoslavije". (str. 70) Novembra 1944 so ocenjevali, da je osvobodilno gibanje v Sloveniji najbolj popolno. Joža Vilfan je poudaril, da je pot do resnične svobode obojstrana borba, iz katere "raste naša narodna oblast, to je določena ureditev naše države, vsega našega življenja". (str. 141)

Pomemben zaveznik jugoslovanskega osvobodilnega gibanja je bila ZSSR, katere interes je bil po mnenju Aleša Beblerja, "istoveten z interesom svetovnega proletariata". Ob njej so bile zaveznik "vse svobodoljubne sile", zlasti v "angloamerikansko sovjetskem bloku", ki je bil "organizacijska oblika vseh naprednih sil na svetu". (str. 33)

Njegove pridobitve pa so ogrožali sovražniki, tako zunanji kot notranji. Med njimi je bila, tako Vilfan, "vsa svetovna reakcija, tiste sile, ki se hočejo polastiti slovenske zemlje, ki ne morejo drugače obstajati kot da hlepe po podjarmljenju zemlje slovenskega in drugih malih narodov". (str. 141) Domači zavezniki te svetovne reakcije, "masovna opora imperializma", so bili bela in plava garda ter domobranci, zaradi njihovega delovanja naj bi grozila nevarnost državljanske vojne tudi po osvoboditvi. Po mnenju partijskega vodstva je bilo nevarno tudi delovanje sredine, ki jo je bilo zato treba "ukiniti". Vključiti se je morala v Osvobodilno fronto, tiste, ki bi ostali zunaj nje, pa je bilo treba prisiliti "v tesen objem z nacističnim okupatorjem, ker potem ne bo mogel nihče oporekati, ko bomo trdili, da je osvobodilno gibanje edino narodno gibanje". (str. 46) Zlasti stare politične strukture so bile osumljene, tako Vilfan novembra 1944, "da so domači zaveznik mednarodne reakcije, da skušajo iztrgati narodno vprašanje, posebno vprašanje osvoboditve Primorske, iz vsega sklopa narodno-osvobodilne borbe. Glavni namen je odtrgati vprašanje Primorske od vprašanja notranje ureditve Jugoslavije. Zato vedno govore, da vprašanje Primorske nikakor še ni rešeno, da je Primorska po mednarodnih pogodbah še vedno podvržena suverenosti Italije". (str. 142)

Kot je aprila 1944 poudarila Lidija Šentjerc, je bilo treba na vsak način preprečiti, da bi se "poleg OF pojavila druga politična struja, na katero bi se svetovna reakcija lahko oprla". (str. 48) Novembra 1944 pa je Marinko že ugotavljal, da je čas, da se pokaže na razredne sovražnike, saj se je ozka plast družbe "znašla na protinarodnem stališču. Vse, kar je v beli in v modri gardi ne po lastni krivdi, je društvena razredna reakcija. Njih borba proti komunizmu je le borba za pozicije. To nasprotje med OF in izdajalci je v teku, dokler ne bodo odstranjeni". (str. 104)

Poseben problem je predstavljal odnos med komunisti in slovensko primorsko duhovščino, na katero so bili Primorci tesno navezani, saj je v času fašističnega raznarodovanja imela pomembno vlogo pri ohranjanju slovenstva. Duhovniki so OF zelo različno sprejemali, nekateri so z njo sodelovali, drugi jo povsem odklanjali, večinoma pa so z njo sobivali. Odnos partije do duhovščine se je zaostрил potem, ko je goriški nadškof Carlo Margotti prepovedal duhovščini sodelovanje v NOO. Joža Vilfan je zato novembra 1944 opozarjal, da "bi bilo napačno, če bi zgolj zavračali duhovnike in se postavili na stališče, da je duhovnik pač duhovnik in s tem nasprotnik OF. En del primorske duhovščine bi se dal nevtralizirati in prisiliti k molku, kakor je bilo to prvo leto OF na Primorskem. Znati moramo

duhovnike informirati, jih stalno obdelovati in s tem doseči nevtralnost enega dela". (str. 144)

Eno osrednjih vprašanj, ki so jih obravnavali na teh posvetovanjih, je bilo mejno vprašanje. Partija je morala preprečiti, da bi se na "Primorskem usidrale sile, ki bi preprečile Primorcem, da pridejo v sklop domovine". (str. 44) Zavedali so se tudi italijanske večine v Trstu, zato je bilo pomembno pritegniti del tamkajšnjih Italijanov, poleg proletariata tudi veliko buržoazijo, ki je spoznala, da je prihodnost Trsta le v Jugoslaviji. Stališče KPS je bilo, da je po sprejemu sklepov o priključitvi Primorske le-ta dejansko že izvedena. Tako je novembra 1944 Vilfan poudarjal: "Ko bomo govorili o oboroženi borbi, o vsem kompleksu, ki ga ta borba predstavlja, ne smemo nikdar pozabiti pokazati na že pridobljeno nacionalno pridobitev, da smo že pridobili Primorsko, da tu že gradimo Jugoslavijo, da postavljamo vprašanje Trsta, po 80 letih prvič prodiramo v Benečijo, da osvajamo Koroško". (str. 141) Ob tem pa je opozarjal, da so še vedno "sile na svetu, ki ne morejo živeti, ne da bi se stalno skušale polastiti tujega ozemlja, /.../, da je torej v nevarnosti za naše slovensko ozemlje vse dotlej, dokler bodo obstajale te imperialistične sile. Če znamo to pravilno doprinesiti, potem lahko spet apeliramo na narodno čustvovanje in odkrito rečemo, da je v nevarnosti jugoslovanska pripadnost Primorske, da bi Trst ne spadal k Jugoslaviji, da je vedno in vedno treba misliti na to, da zavarujemo zapadne meje". (str. 142)

Vprašanje meje so postavljali tudi v povezavi s povojno ureditvijo v Italiji, saj, kot so poudarjali novembra 1944, "če bo v Italiji prava demokratska republika, ne bo več važno, čigav je Trst itd. Taki republiki bi mi lažje prepustili kaj, ker bo itak obstajala z njo lojalna menjava dobrin". Ker pa je bila možnost takega razvoja v Italiji vse manjša, je morala "naša vojska stremeti za tem, da nastopa kot osvobodilna vojska preko naših narodnih etnografskih meja". (str. 114)

V okviru problematike meje sodi tudi odnos do Italijanov, ki so jih na Primorskem že obravnavali kot narodno manjšino, do italijanskega osvobodilnega gibanja in do italijanskih komunistov. Med pomembnimi nalogami slovenskih primorskih komunistov je bil boj proti šovinizmu do Italijanov kot naroda, saj je bilo treba razumeti, da "kapitulacija Italije pomeni osnovno spremembo v italijanskem položaju. Prej, to je pred kapitulacijo Italije, je bilo sovraštvo do Italijanov, italijanskega naroda kot celote objektivno koristno. /.../ Z nastankom italijanskega partizanstva je to sovraštvo postalo objektivno reakcionarno". (str. 35) Obenem sta KPJ in KPS imeli pokroviteljski odnos do italijanske partije, saj so jugoslovanski komunisti zaradi osvobodilnega boja, kot je poudarila Lidija Šentjura, "dosegli ugled in priznanje, kot še nikjer doslej. Vse komunistične partije Evrope vidijo v KPJ svojega vzornika, ki ga morajo posnemati, če hočejo doseči osvoboditev. V tem je naše poslanstvo, zato moramo v interesu narodno osvobodilnega pokreta v vsej Evropi znati pomagati tudi italijanskemu ljudstvu, ki se bori za svobodo". (str. 50)

Zanimiv je tudi odnos med Primorsko in osrednjo Slovenijo, ki je bil marsikdaj odklonilen. Ali kot je dejal Vilfan, rapalska meja je "poglobila pokrajinsko nasprotje med Primorsko na eni ter Kranjsko in Štajersko na drugi strani. Prav s to politiko je dosegla, da smo bili pred to vojno silno globoko razcepljeni, da je bila misel pripojitve Primorske Sloveniji zelo kompromitirana in ni imela nikakih posebnih simpatij". (str. 141) Tako se je dogajalo, da so "onkraj stare meje

zafrkavali" mobilizirance s Primorske kot "Primorce in fašiste, zaradi česar so dezertirali". (str. 59)

Pred primorskimi komunisti so bile tako velike in odgovorne naloge - osvoboditev, revolucija in sprememba meje. Da bi Partija vse to lahko izvedla, je bilo najprej treba na široko odpreti vrata vanjo. Za sprejem v članstvo naj bi bila odločila "borbenost in vdanost stvari slovenskega naroda in delovnega ljudstva". (str. 17) Zgradili naj bi "komunista, boljševika, novega človeka, pred katerim se klanja in se bo klanjal ves svet", komunisti so morali z delom dokazati, da so "najboljši sinovi svojega naroda". (str. 50) Te težke naloge je bil sposoben opraviti le tisti, ki je v celoti dorasel "poslanstvu komunista kot osvoboditelja delavstva" in drugih "zatiranih množic". V članstvu je bilo treba vzbuditi zavest, kot je dejala Lidija Šentjunc aprila 1944, da "partijec ni navaden človek. Dvignimo v njih samozavest ne v tem smislu, da bi članstvo partije dalo pravice na privilegije, temveč v tem smislu, da je članstvo Partije pripadnost tisti sili, ki je organizirala NOB". (str. 38, 39) Partija je morala postati narodna, državna, ki je držala vse "komandne pozicije". Biti partijski funkcionar je bilo častno poslanstvo, saj "biti komunist je umetnost, biti partijski funkcionar je še večja umetnost. Treba je videti potrebe v celoti in potem organizirati delo". (str. 50) Paziti pa je bilo treba, da se vodilnih ni prijela "vrtoglavica, kateri je treba napovedati neizprosni boj, če hočemo ustaviti lik novega človeka. Iznebiti se moramo vsega vojvodstva, papirnatih odnosov, poplavljanja z naredbami in okrožnicami namesto neposrednih stikov". (str. 50)

Poseben problem so predstavljali tisti, ki so se "prelevili". Julija 1944 je Branko Babič poudarjal: "Pri nas so slučajji, da je bilo mnogo ljudi v fašistični stranki, kateri se danes, ko naša stvar zmaguje, iz golega oportunitizma in koristolovstva poskušajo vriniti v naše organizacije." (str. 77) Izpostavljen je bil tudi odnos med Partijo in Ozno. Dolžnost partijca je bila, da je nudil "vso pomoč Ozni", ni pa ji smel dajati navodila, ji poveljevati ali jo kontrolirati.

Za posvetovanji julija in novembra 1944 so ohranjeni zapisniki, iz katerih je razbrati tudi, kaj je udeležence posvetovanja še posebej zanimalo. Naj za konec navedem nekaj najbolj zanimivih vprašanj:

Zakaj se ne kaznujejo pripadniki vojske, ki slabo postopajo z domobranci, ki pridejo na našo stran po zaslugi naše propagande? (str. 54)

Tržaški delavci hočejo vedeti, ali bo Trst po vojni sovjetska republika? (str. 55)

Kakšni naj bodo odnosi do tistih bivših fašistov, ki so bili pri masovnem sprejemanju sprejeti v partijo, pa pri ljudeh niso priljubljeni? In odgovor Branka Babiča: "Treba je delati razliko med ljudmi, ki so bili v fašistični stranki, ker je bil to predpogoj za službo. Do takih moramo imeti drugačen odnos kot do prostovoljcev. /.../ Takih ljudi, ki niso pri ljudstvu priljubljeni, ne smemo sprejemati v Partijo". (str. 81, 83)

Kakšna je razlika med demokratično upravo v meščansko demokratičnih državah in v naši novi državi? V čem je bistvo načela o istočasnosti zakonodajne in izvršne oblasti? In odgovor Božidarja Kobeta, javnega tožilca pri višjem vojaškem sodišču: "V istočasnosti zakonodajne, izvršne in sodne oblasti je bistvo ljudske demokracije. Nadaljnja oznaka ljudske demokracije pa je tudi trojna kontrola /.../ Ljudstvo ima vedno pravico odpoklicati odbornike, ki ne vrše v redu svojih poslov". (str. 92, 94)

Ali se lahko duhovnike voli v NOO? In odgovor: "V NOO ne bomo volili sre-

dincev, oportunistov, takih, ki niso na liniji OF. Če duhovnika ne moremo šteti med prej omenjene nezanesljive elemente, je seveda lahko tudi izvoljen". (str. 92, 93)

Kdaj so se pojavili znaki, da prehaja domovinska vojna v imperialistično? (str. 107)

Zakaj nosimo vso odgovornost za sosednje narode? In odgovor Mihe Marinka: "Misliti moramo preko meja domovine. /.../ mi smo tisti nosilci pravega človečanstva. Poleg tega smo prav mi tisti, ki smo najbolj zagvozdani v zapadni reakcionarni svet. Naša dolžnost je, da jim nudimo roko, da se lažje izvlečejo iz blata." (str. 107)

Zakaj še ni de iure priznanja priključitve Primorske Sloveniji, ko je dejanska priključitev že izvedena? - In odgovor: "To je v skladu z dosedanja prakso v tej vojni /.../ Edini uspešen način naše borbe je predložnje dejanskega stanu, katera sprememba bo tudi prej ali slej priznana". (str. 147)

Zgodovina druge svetovne vojne na slovenskih tleh je tematika številnih objavljenih del. Kljub temu pa je veliko tem še ne dovolj raziskanih, med njimi je presenetljivo, tudi delovanje Komunistične partije Slovenije. Objava dokumentov pokrajinskih konferenc Komunistične partije Slovenije na Primorskem, ki jo je pripravila Vida Deželak Barič, je tako nov pomemben prispevek k razjasnitvi "znotrajpartijskega" dogajanja.

Nevenka Troha

Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956 : poročilo slovensko-italijanske komisije = I rapporti italo-sloveni 1880-1956 : relazione della commissione storico-culturale italo-slovena = Slovene-Italian Relations 1880-1956 : report of the Slovene-Italian historical and cultural commission / Šuredili Milica Kacin Wohinz, Nevenka Troha]. Nova revija. Ljubljana, 2001, 161 strani.*

Kot drugi kolegi in kolegice, ki niso sodelovali ne pri pripravi ne pri pisanju končnega poročila Slovensko-italijanske kulturno-zgodovinske komisije, sem z veliko radovednostjo pričakovala končno ekspertizo in z nič manjšo pozornostjo sledila reakcijam, ki jih je pri slovenski in italijanski javnosti sprožila njena objava v medijih. Čeprav je bilo kar nekaj komentarjev pozitivnih, ni manjkalo tudi kritičnih in negativnih opazk. Še najbolj pomenljiva pa se mi je zdela zadrega enega od institucionalnih predlagateljev pobude. Mislim na izjave, ki jih 4. aprila 2001 dal tržaškemu dnevniku *Il Piccolo* Umberto Ranieri, takratni podtajnik na italijanskem zunanjem ministrstvu. Poimensko bi lahko navedla tudi druge odzive javnih in političnih osebnosti, ki so bile nezadovoljne z zgodovinopisno osvetlitvijo Slovensko-italijanske kulturno-zgodovinske komisije, vendar se vanje ne nameravam poglobiti. Želim pa se odzvati implicitnemu povabilu, ki nam ga dajejo - to je - soočiti se z javno rabo zgodovine, kar pomeni tudi s politično izrabo tistega, ki je uverjen, da preteklosti noče instrumentalizirati.

Če je naloga zgodovinopisja in zgodovinarjev, ki niso pripravljene podleči politično militantni zgodovini, spodbujati kritično zavest družbe in kazati na kompleksnost dogajanj in zgodovinskih procesov, potemtakem menim, da si je komisija prizadevala in delovala v tej smeri.

---

* Objavljamo predstavitev Poročila, ki ga je imela dr. Marta Verginnella, izr. prof. na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v Gradisci/Gradišču ob Soči 12. 4. 2002.